

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1992

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΙΧΑΗΛ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ Κ. ΕΛΕΝΗΣ ΑHRWEILER - ΓΛΥΚΑΤΖΗ

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ Κ. ΜΙΧΑΗΛ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἔχει λάβει τὴν ἀπόφαση νὰ προσθέσει στὶς ἐπετείουσ τῆς 25ης Μαρτίου καὶ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τὴν ἐπέτειο τῆς 29ης Μαΐου.

Ἡ ἄλωση τῆς Πόλης εἶναι ἓνα γεγονὸς ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ συνιστοῦν μιὰ μακρὰ ἱστορικὴ διεργασία: τὴν ἐδαφικὴ συρρίκνωση τῆς Βυζαντινῆς ἐπικράτειας ἀπὸ τὴν προέλαση τῶν Τούρκων. Εἶναι ὅμως τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο ποὺ συνεπέφερε τὸ τέλος τῆς Αὐτοκρατορίας, ἢ ὅποια ἄρχισε ὡς συνέχεια τῆς Ρωμαϊκῆς, γιὰ νὰ γίνεῖ, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἢ Ἀγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Κατὰ τίς ἤδη τελούμενες ἐπετείουσ οἱ ἐκφωνοῦμενοι λόγοι ἔχουν χαρακτηῖρα ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν. Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα θὰ τελεῖται καὶ ἡ ἐπέτειοσ τῆς 29ης Μαΐου. Ὡστόσο ἐπικράτησε ἡ σκέψη, ἢ τέλεση τῆς νέας ἐπετείουσ νὰ πρωτοτυπήσει. Συγκεκριμένα ἔχει προταθεῖ ἡ σκέψη, ἀντὶ μιᾶς ὠριαίας ὀμιλίας, νὰ ὀργανῶνεται μιὰ ἡμερίδα κατὰ τὴν ὅποια νὰ παρουσιάζονται ἐπιστημονικὲς ἀνακωνώσεις καὶ μουσικὲς ἐκτελέσεις. Κατὰ τὴν προσωπικὴ μου γνώμη, οἱ ἐπιστημονικὲς ἀνακωνώσεις θὰ μπορούσαν νὰ διαφωτίζουν προβλήματα συνέχειας καὶ ἀσυνέχειας πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἄλωση.

Ἡ ἐπεξεργασία αὐτῆς τῆς σκέψης θὰ ἀπαιτήσῃ χρόνο. Ἀντιμετωπίζουμε μί-

λιστα τὸ ἐνδεχόμενον νὰ μὴ πάρομε ἀμέσως κάποια ὀριστικὴ ἀπόφαση, ἀλλὰ νὰ δοκιμάσουμε προηγουμένως διάφορες ἰδέες στὴν πράξη, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἔτος, 1993.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὲς τὶς συζητήσεις, ἡ καθηγήτρια Κυρία Ἑλένη Ahrweiler-Γλύκατζη, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας μας, πρότεινε στὴν Σύγκλητο νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ θέμα «Παγκοσμιοτητα καὶ ἐπικαιρότητα τοῦ Βυζαντίου». Ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ θέμα ταιριάζει μὲ τὴν ἐπέτειο τῆς 29ης Μαΐου, ἡ Σύγκλητος ἐπέλεξε ἀντὶ ἄλλης ἡμερομηνίας τὴ σημερινὴ γιὰ τὴν ὁμιλία τῆς καθηγητρίας κυρίας Ἑλένης Ahrweiler-Γλύκατζη.

(Ἀκολουθεῖ ἡχογραφημένο μουσικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ διπλὸ quarteto τοῦ Beethoven, Opus 135, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ κ. Ἀποστολίδη).

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ Κ. ΕΛΕΝΗΣ ΑΗΡWEILER-ΓΛΥΚΑΤΖΗ

Δύσκολη ἡ εὐθύνη τῆς τιμῆς, νὰ μιλήσω ἐδῶ σήμερον, μπρὸς στὴν πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ Ἔθνους.

Ἄραγε θὰ τολμήσουμε ποτὲ πειστικὰ νὰ ποῦμε στὰ παιδιά, ὅτι ἴσως τοῦ «κύκλου τὰ γυρίσματα» σταμάτησαν στὶς 29 Μαΐου, ἡμέρα Τρίτη, στὰ 1453; (κι' ἔκτοτε ἄλλαξε ἡ τροχιά τοῦ κόσμου).

Τὸ εἶπαν προφητεῖες καὶ τὸ πίστεψαν λαοὶ ποὺ ἔκλαψαν σὰν ἄκουσαν τὸ «Πάρθεν, πάρθεν ἢ Πόλις, πάρθεν».

Τὸ ψιθύρισαν οἱ ταπεινωμένες γενιὲς τοῦ σκλαβωμένου ἔθνους, αὐτὲς ποὺ θρήνησαν στὰ ἐρείπια: «τῆς οὕτως ἐλεεινῶς ἐφθαρμένης, καὶ πρώην καλλίστης τῶν ἐν τῇ γῆ πόλεων, τῆς μιᾶς καὶ κοινῆς πατρίδος τῶ ἑλληνικῶ γένει».

Μετέφερα ἐδῶ αὐτὰ ποὺ γράφει ὁ Πατριάρχης Γεννάδιος «ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Πόλεως» λιτά, συμπληρώνουν καὶ ἐξηγοῦν τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ δύστηνου αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου: «Ἡ πόλις ἀλίσκεται κἀμοὶ ζῆν ἔτι περίεστιν;». Δὲν βρίζεται ἓνας χριστιανὸς νὰ μοῦ πάρει τὸ κεφάλι; Λόγια τοῦ πρώτου νεομάρτυρα τοῦ ἔθνους, ποὺ περιμένει, ἀκόμη μαρμαρωμένος, ν' ἀναστηθῇ ἀπὸ τὴν ὀρθοδοξία.

Εἶθε ἡ Ἐκκλησία νὰ τιμήσει κι' ἐπίσημα τὴ μνήμη του, εἶθε Ἐκκλησία καὶ Ἔθνος (καὶ ἴσως σήμερον δίνει τὸ παράδειγμα ἡ Ἀκαδημία σας) νὰ ὀρίσουν τὴν 29η Μαΐου ἡμέρα θρησκευτικῆς περισυλλογῆς καὶ κατάνυξης, πάνδημο ἀγρυπνία ἐθνικῆς ἐγρηγόρησης.

Ἐνδείκνυται ν' ἀρχίσω μὲ τὴν ἀφιέρωση τῆς Πόλης τὴν ὥρα τοῦ ἐγκαίνιου της:

«Σοὶ Χριστέ, κόσμου Βασιλεὺς καὶ δεσπότης, σοὶ προστίθιμι τήνδε τὴν δούλην πόλιν καὶ σκῆπτρα τῆςδε καὶ τὸ πᾶν Ρώμης κράτος, φύλαττε ταύτην, σῶζε δ' ἐκ πάσης βλάβης».

Αὐτά, λένε, ἔγραφε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος στὴν ἰδρυτικὴ στήλη τῆς Πόλης αὐτῆς. Ἐστίασε ἀπὸ τότε «τὸ πᾶν κράτος τῆς Ρώμης» στοὺς κόλπους τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀπὸ τὶς 11 Μαΐου τοῦ 330, ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια τῆς Πόλης, ὡς τὶς 29 Μαΐου τοῦ 1453 (τὴ μέρα ποὺ μὲ βούληση θεϊκὴ ἀνατράπηκε ἡ φυσικὴ τάξη) ὀριοθετοῦνται τὰ χρόνια τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ταυτόσημο τὸ Βυζάντιο μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Μέσα στὴν κατακερματισμένη δυτικὴ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη, ἡ Πόλη, ἡ Νέα Ρώμη - Κωνσταντινούπολη, ἔμεινε πάνω ἀπὸ 1000 χρόνια ἡ μοναδική, ἡ νόμιμη κληρονόμος τῆς Ρωμαϊκῆς παγκοσμιότητας.

Ἀπόλυτὴ ἀναφορὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου στὸ σύνολό του, πρωτεύουσα πόλις, Βασιλεῖς, ἐνὸς ἀπόλυτα συγκεντρωτικοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ἡ Κωνσταντινούπολη ἀντιπροσωπεύει τὸ ἰδεῶδες πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς συνοχῆς: ἐκφράζει καὶ ὑλοποιεῖ τὴν οἰκουμενικὴ ὑπόσταση τῆς Αὐτοκρατορίας.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι κάθε αὐτοκρατορία, πολυεθνικὴ πολιτικὴ ἐνότητα ἀπὸ τὴ σύστασή της, φιλοδοξεῖ νὰ περιλάβει στοὺς κόλπους της τὸ σύνολο τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Τὰ σύνορα κάθε αὐτοκρατορίας ἰδεατὰ πρέπει ν' ἀγγίζουν τὰ ὅρια τῆς «ἀκοσμίας» αὐτῆς, ποὺ μοιράζονται τὰ «ἀνίδρυντα» ἔθνη (οἱ ὅροι ποὺ χρησιμοποιοῦνται εἶναι τεκμηριωμένοι). Ἀλλά, μόνο ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία καὶ ἡ ὀργανικὴ της συνέχεια, τὸ Βυζάντιο, θεώρησαν κάθε θάλασσα πλωτὴ καὶ κάθε γῆ προσπελάσιμη, ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς αὐτοκρατορικῆς τάξης, τῆς ἐπικρατείας τους.

Ὡστόσο ἄς ποῦμε ἀμέσως ὅτι ἡ συνείδηση τῆς ἱστορικῆς σχέσης τοῦ Βυζαντίου μὲ τὴν παγκόσμια ἐξουσία καὶ τάξη, προβληματίσε τὰ ἐκάστοτε κυβερνητικὰ καὶ διοικητικὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας: ἦταν δηλαδὴ κληρὸς τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας, ἐνῶ ὁ πολὺς λαός, ἐκθαμβος, ἀλλὰ ἀδαῆς συμμετεῖχε σχεδὸν ἀθέλητα, στὴν ὀργάνωση τῶν γεγονότων - θεαμάτων, στίς τελετὲς (ἱεροτελεστίες θὰ ἔλεγα) μυστικοῦ σχεδὸν περιεχομένου, ποὺ ὑπαγόρευε ἡ πολιτικὴ θεωρία τῆς παγκοσμιότητας τῆς Αὐτοκρατορίας.

Εἶναι γνωστὸ πόσο σπουδαῖο ρόλο διαδραμάτιζαν στὴ λαϊκὴ φαντασίᾳ τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ μεγαλείου (κοσμήματα πολυποίκιλα, ἐνδύματα πολυτελῆ, εἰκόνες καὶ λάβαρα), σημεῖα καὶ σύμβολα ποὺ σκοπὸ εἶχαν νὰ κρατήσουν

σὲ ἀπόσταση τὸν ἀπλοῖκὸ κόσμον ἀπὸ τὴν Ἄρχήν, ἀπὸ τὸν Ἄρχοντα ποὺ σήκωνε τὶς τύχες τοῦ κόσμου.

Καὶ μόνο τὸ αὐτοκρατορικὸ χρῶμα καὶ ντύμα, ἢ πορφύρα δηλαδή, ἔφτανε γιὰ νὰ προκαλέσει σεβασμὸ καὶ δέος· ἐνῶ ἡ φύση καὶ ἡ μορφή τοῦ κάθε ἀντικειμένου ποὺ συνδεόταν μὲ τὸν αὐτοκράτορα ἦταν προγραμματισμένες γιὰ νὰ περιγράφουν ἀλληγορικά, λακωνικὰ ἀλλὰ εὐγλωττα, τὸ ἀπέραντο καὶ τὸ ἀέναο τῆς ἐξουσίας, μπρὸς στὰ ἔκθαμβα μάτια αὐτῶν ποὺ εἶχαν τὴν τύχη νὰ βρεθοῦν στὸ διάβα τῆς αὐτοκρατορικῆς προέλευσης.

Ἡ σταυροπαγῆς κοσμοσφαῖρα μιλοῦσε γιὰ τὸ παγκόσμιον τῆς χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ σκῆπτρον θύμιζε τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία, ἐγγυήτρια τῆς παγκόσμιας τάξης, ἐνῶ οἱ τόμοι ἀνεξικακίας, καὶ ἡ «ἀκακία» συμβόλιζαν τὸ μάταιον τοῦ ὕλικου κόσμου, καὶ ὑπαγόρευαν τὴν αὐτοκρατορικὴ φιλανθρωπία, ποὺ ἔπαιρνε, κυρίως κατὰ τὶς μεγάλες δεσποτικὲς γιορτές, συγκεκριμένη μορφή μὲ τὶς διανομὲς στοὺς πτωχοὺς καὶ μὲ τὶς διαδόσεις τῶν νομισματικῶν κερμάτων στοὺς μεγιστάνες τοῦ Παλατιοῦ.

Αὐτὸ τὸ ἴδιο, τέλος, αὐτοκρατορικὸ νόμισμα, χάρη βέβαια στὸν ἀτόφιο χρυσό, ἀλλὰ κυρίως χάρη στὴν ἐπιγραφή καὶ τὶς παραστάσεις ποὺ τὸ κοσμοῦσαν, διὰ τὸ ὅτι ἡ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς (παγκόσμια ἦταν ἡ κυκλοφορία του) τὰ θεμελιώδη γνωρίσματα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ θεοπρόβλητον δηλαδή τοῦ αὐτοκράτορα (στὸ νόμισμα εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ἢ ὁ ἄγγελός του νὰ στέφει τὸν βασιλέα) καὶ τὸ ἀπέραντο στὸ χῶρον καὶ στὸ χρόνον τῆς ἐξουσίας, ποὺ μόνο τὸ Βυζάντιον κληρονόμησε ἀπὸ τὴ Ρώμη. Αὐτὸ ἀκριβῶς δήλωναν τὰ ὀνόματα «Ἱμπεράτωρ καὶ αὐτοκράτωρ βασιλεὺς Ρωμαίων», τῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ ῥήση «ὅπου ὁ αὐτοκράτορας ἐκεῖ ἡ Ρώμη», μεταφράζεται στὸ Βυζάντιον, ὅπου ἡ εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα, ἐκεῖ ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία: «Ἀπὸ τοῦ Ὁκεανοῦ τουτέστι τῆς Σκοτίας καὶ Βρετανίας καὶ Φραγγίας... ἕως Περσίδος καὶ πάσης Ἀνατολῆς καὶ Αἰγύπτου καὶ Ἀφρικῆς καὶ ἄνωθεν, τὰ ὅρια τῶν Ῥωμαίων ἕως σήμερον, καὶ αἱ στήλαι τῶν βασιλέων αὐτῶν διὰ χαλκῶν καὶ μαρμάρων φαίνονται· πάντα γὰρ τὰ ἔθνη ὑπετάγησαν τοῖς Ῥωμαίοις κελεύσει Θεοῦ», γράφει στὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνα Ἰάκωβος ὁ Νεοφώτιστος. Τὸ βυζαντινὸ νόμισμα (τὸ κωνσταντινᾶτον) ταξίδευε παντοῦ στὴ γῆ τὴν στήλην (τὴν εἰκόνα) τοῦ αὐτοκράτορα, χειροπιαστὴ ἀπόδειξη τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας. Καταλαβαίνει κανεὶς γιὰτὶ ἕναν αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰάκωβον, ἕνας ἄλλος ἀπλὸς μοναχός, ὁ Κοσμᾶς Ἰνδικοπλεύστης (χρωστᾷ τὸ ὄνομα στὸ ταξίδι του στὸν Ἰνδικὸ ὠκεανὸ) δηλώνει ὅτι «σημεῖον δυναστείας τῶν Ῥωμαίων (δηλ. τῶν Βυζαντινῶν), ὃ αὐτοῖς κεχάρισται ὁ Θεός, ἐν τῷ νομίσματι αὐτῶν ἐμπορεύονται πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου γῆς δεκτὸν ἔστι θαναμαζόμενον παρὰ παντός ἀνθρώπου».

Αυτά γράφει ο Κοσμάς Ἰνδικοπλεύστης. Ἡ ἀπεικόνιση τῆς αὐτοκρατορικῆς μορφῆς σὲ ἀγάλματα, σὲ στῆλες καὶ γιατί ὄχι στὸ νόμισμα, ἰσοδυναμοῦσε, στὴν φαντασία τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου, μὲ τὴν παρουσία τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς. Μὲ τὴν παγκόσμια κυκλοφορία του τὸ νόμισμα ἔκανε ἐφικτὴ τὴν ἰδέα, ἂν ὄχι τὴν πραγμάτωση, τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας σ' ὁποιαδήποτε γωνιά τοῦ κόσμου. Τὸ αἰώνιο καὶ ἀήττητο τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀποκύημα θείας βούλησης, βασιζέται κατὰ τὸν Κοσμά ὄχι μόνο στὴν παγκόσμια νομισματικὴ κυκλοφορία, ἀλλὰ κυρίως ὀφείλεται στὴν χριστιανικότητα τῆς Αὐτοκρατορίας: «Τὸ Ῥωμαίων βασίλειον πρῶτον ὄν καὶ πρῶτον πιστεῦσαν εἰς Χριστόν... εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον οὐ διαφθαρήσεται... μετέχει ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων τῶν ἀξιωματῶν τῆς βασιλείας τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ ... ἀήττητος διαμένονσα μέχρι τῆς συντελείας».

Στὶς λίγες αὐτὲς γραμμὲς τοῦ Ἰάκωβου καὶ τοῦ Κοσμά ἔχομε συνοπτικὰ τὴ λαϊκὴ ἔκφραση τῆς ἀκράδαντης πεποιθήσεως στὴν αἰωνιότητα καὶ στὰ παγκόσμια πεπερωμένα τοῦ Βυζαντίου, σύμφωνα μὲ τὴ θεία βούληση («κελεύσει Θεοῦ», «ὁ αὐτοῖς κεχάρισται Θεός»). «Δυνάμει τοῦ διακρατοῦντος οὐ στενοῦσθαι τὰ τῶν χριστιανῶν ἀλλὰ πλατύνεσθαι», μολοντί ἀπὸ τὸν 7ο αἰ. καὶ ἔδῳ «ἐχθροὶ βάρβαροι τῇ Ῥωμανίᾳ ἐπανίστανται» (Κοσμάς) καὶ «σήμερον θεωροῦμεν τὴν Ῥωμανίαν ταπεινωθεῖσαν» (Ἰάκωβος).

Ἄκλόνητη ἡ λαϊκὴ αὐτὴ πίστη θὰ μείνει ζωντανὴ καὶ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης. Προγνώσεις καὶ προφητεῖες, χρόνια μετὰ τὴν πτώση τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνήγγελλαν ἐπίμονα «ὡς ἐπικείμενο» τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Κατὰ τὴν τρέχουσα ἐσχατολογικὴ ἀντίληψη, τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας ἔπρεπε νὰ συμπέσει μὲ τὸ τέλος τῆς Ρώμης, δηλαδὴ τοῦ Βυζαντίου. Ἡ θεωρία ποὺ θέλει τὴ Μόσχα τρίτη Ρώμη, ἴσως δὲν εἶναι ξένη ἀπὸ τὸ κλίμα καὶ τὴ σύγχυση ποὺ προκάλεσε στὰ πνεύματα ἡ πτώση τῆς Νέας Ρώμης, τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ συνέχιση τῆς ρωμαϊκῆς παράδοσης στὴ Μόσχα μετατόπιζε σὲ μελλοντικούς μακρινούς χρόνους τὸ τέλος τοῦ κόσμου· μόνος τρόπος νὰ μὴ διαφενστοῦν οἱ προφητεῖες καὶ γιὰ νὰ ἐπαληθεύσει ἡ ἐξήγηση ποὺ ἔδινε ἡ Ἐκκλησία, ὅτι δηλαδὴ οἱ καταστροφὲς καὶ δυστυχίες ἦταν «θεοσημεῖες» ποὺ δηλώνουν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, «κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος», ἐναντίον τοῦ παραστρατημένου ποιμνίου ποὺ μετὰ τὴν τιμωρία μποροῦσε νὰ ἐλπίζει στὴν σωτήρια μετάνοια.

Ἄς τὸ ποῦμε διαφοροετικά, καὶ μετὰ τὴν τελικὴ πτώση τὸ Βυζάντιο στάθηκε μὲ τὴν τύχη του ὑποδειγματικό.

Τὸ τέλος του, εἰκόνα παγκόσμιας χαλεπότητας, ἔγινε ἀρνητικὸ εἶδωλο τῆς σωτηριολογικῆς ἔκφρασης: παράδειγμα δηλαδὴ πρὸς ἀποφυγὴν, ποὺ δὲν ἔπαψε νὰ ταράζει τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰ ἀβέβαια ἀκόμη χρόνια τῆς μεταμεσαιων-

νικῆς ἀφύπνισης. «Πόρνη ἢ Πόλις καὶ περιέμενε τὸν Τοῦρκο νὰ τὴν πάρῃ», θὰ γράφει ὁ Παλαμᾶς.

“Ὅπως κι’ ἂν ἔχει, στὸ Βυζάντιο, κυβερνῶντες καὶ κυβερνώμενοι, δυνατοὶ καὶ λαός, λαϊκοὶ καὶ κληρὸς, ἄλλος ἐξ αἰτίας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς παράδοσης, ἄλλος χάρη στὴν οἰκουμενικότητα τῆς χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας, πίστευαν ὅλοι ἀκράδαντα στὴν αἰωνιότητα καὶ στὸν παγκόσμιον ρόλο τῆς βυζαντινῆς πολιτείας: τῆς ἔννομης ἐπιστασίας ποὺ ἐνσάρκωνε ὁ αὐτοκράτορας. “Ἐτσι καθῆγον τοῦ αὐτοκράτορα κατὰ τὸν νόμο (ἀντιγράφω τὸν Τίτλο τῆς «Ἐπαναγωγῆς») ἦταν «τῶν ὄντων... ἡ φύλακὴ καὶ ἀσφάλεια, τῶν ἀπολωλότων... ἡ ἀνάληψις, τῶν ἀπόντων ἢ ἀνάκτησις».

“Ἄς ποῦμε συνοπτικὰ ὅτι τὰ πάντα (παρόντα, παρελθόντα καὶ μέλλοντα) ἀναφέρονται στὴ Ρώμη, στὸ Βυζάντιο. Ὁ αὐτοκράτορας εἶναι «ὁ προστάτης, ὁ ἀμύντωρ τοῦ κόσμου, ὁ οἰκιστὴς τῆς οἰκουμένης» (τὰ ἐπίθετα αὐτὰ εἶναι ἐπίσημα τεκμηριωμένα): γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ὁ κόσμος εἶναι ἕνας, πατέρας καὶ κύριός του εἶναι ὁ αὐτοκράτοράς τους.

Ἡ τελετὴ τῆς στέψης καὶ τῆς ἐνθρόνισης μὲ τὶς χλαμύδες, τοὺς λόφους, μὲ τὰ ῥοῦσια, λευκά, βένετα καὶ πράσινα στέμματα, ὑπογραμμίζει συμβολικὰ τὴν κυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα στὴ γῆ, τὴν παγκοσμιότητα τοῦ μόνου ἀντιπροσώπου τοῦ Χριστοῦ.

“Ὅπως γράφει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀμφίεση δηλώνει ὅτι: «Τοὺς τε μαγίστρον καὶ πατρικίους ἐν τόπῳ χρηματίζων τῶν Ἀποστόλων, τὸν τε χρηστὸν βασιλέα, κατὰ τὸ ἐφικτόν, ἀναλογοῦντα Θεῷ». Τὸ μέλημα ὅλων τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τὸ δράμα τους θὰ ἔλεγα, στάθηκε ἡ πραγμάτωση αὐτοῦ τοῦ «ἐφικτοῦ». Ἡ μίμηση Θεοῦ, βασιλικὸ ἰδεῶδες τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ποὺ δυναμώνεται μὲ τὴν χριστιανικὴ ἀρετὴ τῆς φιλάνθρωπίας, θὰ μείνει πάντα στὴν πραγματικότητα προσπάθεια συνεχῆς, ἀλλὰ πράξη ἀτελεῆς.

Τὴν μίμηση Θεοῦ ἐπιδιώκουν συμπληρωματικὰ καὶ κάποτε ἀντίμαχα στὸ Βυζάντιο, ὁ Αὐτοκράτορας καὶ ὁ Πατριάρχης: καθένας ὄντας στὴν δικαιοδοσία του (ὁ κόσμος τῶν σωμάτων γιὰ τὸν Αὐτοκράτορα, ὁ κόσμος τῶν ψυχῶν γιὰ τὸν Πατριάρχη) ἕνα εἶδος «Χριστοτοποποιητῆ», ἡ λέξις εἶναι ἀμάρτυρη ἀλλὰ εὐγλωττῆ νομίζω στὴ σημασία της.

Ἐκκλησιαστικὴ καὶ αὐτοκρατορικὴ «*Imperium et Sacerdotium*», ἰδὸν οἱ καταβολές τῆς οἰκουμενικότητας καὶ τῆς παγκοσμιότητας τοῦ Βυζαντίου.

Ἐγινε ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία χριστιανικὴ, γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴν παγκοσμιότητά της, προσθέτοντας οὐράνια διάσταση στὸν κόσμον της.

Ἐμεινε ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ ἀλλόδοξο δεσπότη, γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴν πνευματικὴ

οικουμενικότητά της. Έτσι ξμεινε ἀθάνατη ἡ Ρωμανία (αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ Βυζαντίου), αὐτὴ ποὺ ὅπως λέει τὸ ποντιακὸ τραγοῦδι, «καὶ πεθαμένη ἀκόμη ἀνθίζει». Αὐτὸ τὸ ἀέριο ἄνθισμα τῆς ἀθάνατης Ρωμοσύνης συνοψίζει, σίγουρα, τὴν ἐπικαιρότητα τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ βυζαντινοῦ βιώματος.

Τὰ γεγονότα τῆς σημερινῆς (τῆς σύγχρονης) ἱστορίας ἀρκοῦν γιὰ νὰ δείξουν, τὸ καίριο καὶ πάντα ζωντανὸ ἐπίτευγμα τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, πρῶτα σὰν προπύργιον τῆς παντοτινῆς Εὐρώπης ἐναντίον τῆς ὅποιας Ἰασίας (θὰ θυμίσω ἐδῶ ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ τοῦ 14ου - 15ου αἰῶνα ὀνομάζουν τοὺς Τούρκους τῆς ἐποχῆς τοὺς Πέρσες καὶ Ἀχαιμενίδες).

Καὶ ὕστερα, ἰδιαίτερα γιὰ μᾶς τοὺς γόνους τῆς Ρωμοσύνης, τὰ γεγονότα γύρω μας, ξαναζωντανεύουν τὸν πρωτεύοντα ρόλο τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀποκορύμπι θὰ ἔλεγα στὴν ἀμηχανία τῶν καιρῶν.

Καὶ μόνο τὸ ὄνομα Ρωμῶς ποὺ κάποτε πρέπει νὰ τοποθετήσουμε στὸ εὐγενικό του βᾶθος, στὴν χιλιόχρονη δηλαδὴ ἱστορία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ σχεδὸν ἀμιστόρητα, δεχθῆκαμε νὰ ὀνομάσουμε Βυζάντιο, ἀπαλλοτριώνοντας ἔτσι τὴ Ρωμαϊκὴ καταβολὴ του, καὶ μόνο λοιπὸν τὸ ὄνομα Ρωμῶς καὶ Ρωμοσύνη, ἔτσι ὅπως τὰ τραγοῦδησε ὁ Ρίτσος καὶ τὰ προσδιόρισε ὁ Παλαμᾶς, φτάνουν γιὰ νὰ δηλώσουν ὄχι μόνο τὴν ἐπικαιρότητα, ἀλλὰ θὰ ἔλεγα τὴν ἀδιάλειπτη ψυχικὴ συνέχεια τοῦ βυζαντινοῦ βιώματος.

Σὰν ἐπιχείρημα στὰ λεγόμενά μου αὐτὰ θὰ ἤθελα νὰ ἐπικαλεσθῶ ὄχι μόνο τὴν ἱστορία ἀλλὰ καὶ τὶς καλλιτεχνικὲς μορφὲς τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας, πηγρὲς πάνδημης συγκίνησης.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Παγκόσμια Τέχνη ζεῖ σήμερα μιὰ περίοδο ποὺ οἱ εἰδήμονες ὀνομάζουν μεταμοντερνισμό. Συνοψίζουν ἔτσι τὸ περιεχόμενο ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Λένε δηλαδὴ μεταμοντερνισμό τὴν χρῆση τῶν σύγχρονων τεχνικῶν μέσων, ποὺ εἶναι σχεδὸν ἴδια ἀνὰ τὸν κόσμο, γιὰ τὴν ἔκφραση ὅμως μορφῶν καὶ σχημάτων, ποὺ δένουν κάθε φορὰ τὸν καλλιτέχνη μὲ τὴ δικὴ του προσωπικὴ παράδοση.

Μεταμοντερνισμὸς δηλαδὴ εἶναι νὰ εἶσαι μοντέρνος, ἀλλὰ γεμάτος νοσταλγία γιὰ τὰ παλιά.

Αὐτὴ τὴ μοντέρνα παλινόστηση ἐκφράζει ἡ κάθε ἀγιογραφία καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Κόντογλου, καὶ ἡ τέχνη τοῦ Τσαρούχη, γιὰ νὰ μιλήσω μόνο γι' αὐτοὺς ποὺ ἔφωγαν, αὐτὴ ἡ παλινόστηση ὀδηγεῖ στὴ Βυζαντινὴ δημιουργία, σ' αὐτὴν τὴν λακωνικώτατη ἀνάταση ποὺ ἐκφράζει τὸ φωτοστέφανο πάνω στὶς πονεμένες μορφὲς τῆς Παναγίας καὶ τῶν Μαρτύρων.

“*As* ἔρθω ὁμως σὲ σχήματα καὶ πράγματα ποῦ μοῦ εἶναι προσιτὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη ποῦ ἀσκῶ καὶ χρόνια ὑπηρετῶ, ἐννοῶ τὴν ἱστορία.

Εἶναι σχεδὸν αὐτονόητο ὅτι λίγο ν’ ἀναλύσει κανεὶς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν στὰ Βαλκάνια, στὶς χῶρες τῆς πρώην Σοβιετικῆς Ἑνωσῆς ἢ στὴ Μέση Ἀνατολή (στοὺς χώρους δηλαδὴ ποῦ βρέθηκαν, ἄλλος λίγο καὶ ἄλλος πολὺ, κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον ἢ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας), θὰ ἀποδείξει τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ Βυζαντίου, καὶ συνακόλουθα τὴν χρησιμότητα τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν, σὰν μέγιστο πολιτικοστρατηγικὸ μάθημα. Θὰ τὸ κάνω παίροντας μόνον μερικὰ παραδείγματα.

“*As* θυμίσω ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ ὄρισμό τοῦ P. Valery γιὰ τὴν Εὐρώπη (συνοψίζεται στὴν ἀρχαιοελληνικὴ ὀρθολογικὴ σκέψιν, στὴν ρωμαϊκὴ νομοθετικὴ καὶ διοικητικὴ ἐμπειρία, καὶ βέβαια στὴν χριστιανικὴ πίστιν καὶ θρησκευτικότητα), τὸ Βυζάντιο, ἢ ἑλληνογλωσσικὴ δηλαδὴ καὶ ἐκχριστιανισμένη Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, εἶναι καὶ πρέπει νὰ διδάσκειται παντοῦ, σὰν τὸ πρῶτο πολιτικὸ σχῆμα ποῦ ἐκφράζει τὴν ἰδεατὴν Εὐρώπην, αὐτὴν ποῦ ἔχει συμβολικὰ σχεδὸν πρωτεύουσα τὴν ἑλληνόφωνη Νέα Ρώμη καὶ Νέα Ἱερουσαλήμ, δηλαδὴ τὴν Κωνσταντινούπολην.

Ἡ γνώσιν τῶν καταβολῶν τοῦ Βυζαντίου (τῆς ἰδεολογίας, τῆς στρατηγικῆς, τῆς διπλωματίας καὶ βέβαια τῆς πολιτικῆς του ὀριοθέτησης) βοηθεῖ στὴν ἀποκρυπτογράφηση τοῦ γρίφου ποῦ σκεπάζει τὰ σημερινὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα.

Ἐνα παράδειγμα: Θὰ πῶ χαρακτηριστικὰ ὅτι οἱ πρώην Κρεμλινολόγοι καὶ οἱ σοβιετολόγοι σχολιαστῆς, παρεχώρησαν τώρα τὴ θέσιν τους στοὺς βυζαντινολόγους, καὶ ἰδιαίτερα στοὺς ἱστορικοὺς τῆς Ὀρθοδοξίας: συμβούλους τῶν κυβερνῶντων, ὅχι μόνον δίπλα στοὺς μεγάλους τῆς Δύσης, ἀλλὰ καὶ σ’ αὐτὴν τὴ Ρωσσίαν. Τὸ πρῶγμα τὸ ἐξύμισε ἀλάνθαστα τὸ Βατικανὸν ποῦ αὐτὴ τὴ στιγμήν πλαισιώνει μὲ ἐπάξιους ὑποτρόφους σπουδαστῆς τὰ μεγάλα βυζαντινὰ κέντρα τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Νὰ ἀναφέρω ἀκόμη χαρακτηριστικὰ ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Εὐρώπης ὕστερα ἀπὸ πρότασιν τοῦ Δημήτρη Obolensky, σὲ στενὴ συνεργασία μὲ τὰ ἀγγλικά πανεπιστήμια, ἀνέλαβε τὴν μελέτην τοῦ ὀρθόδοξου πολιτισμοῦ, πρῶγμα ποῦ θὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν πνευματικὴν συνοχὴν τοῦ σλαβικοῦ κόσμου — ἀθέλητα ἔτσι θὰ ξαναθυμηθοῦμε τὶς Μοσχοβίτικας διεκδικήσεις γιὰ τὴ θέσιν τῆς τρίτης Ρώμης — ἀλλὰ καὶ ποῦ θὰ ἀποδείξει τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ Βυζαντίου πέρα ἀπὸ τὰ πολιτικὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας του.

Ὅπωςδήποτε ἢ ἐπικαιρότητα τοῦ ἔργου τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου διαφαίνεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν «ἐς ἀεὶ» θεμελίωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ θὰ ἔλεγα καὶ γραφῆς, στὸν ἅπαντα σλαβικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν διακαῆ ἐπιθυμίαν, ποῦ ἀδιά-

κοπα έκφράζουν οί βόρειοι γείτονές μας για να οικειωθούν με όποιοδήποτε τρόπο τὸ ἐπίτευγμά τους.

Μίλησαν, ἀνιστόρητα, βέβαια, για σλαβική καταγωγή τῶν Ἀποστόλων τοῦ Σλαβικοῦ κόσμου μερικοὶ Βούλγαροι συνάδελφοι τὸ λεγόμενο Πανεπιστήμιο τῶν Σκοπίων φέρει τὸ ὄνομα Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου· ἀλλὰ ἄς προσθέσω ἐδῶ καὶ τὴν παπική ὀξύδερκεια πὸν ἀνάδειξε σὲ Ἁγίους προστάτες τῆς Εὐρώπης, τοὺς Μακεδόνες ἀποστόλους, τοὺς Κωνσταντινοπολίτες ἐργάτες τῆς ὀρθόδοξης φωτιανῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης, — αὐτοὺς πὸν ὑπακούοντας στὴν αὐτοκρατορική βούληση τοῦ πῶ παρεξηγημένου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, ἐνοῶ τὸν Μιχαὴλ Γ' τὸν λεγόμενο μέθυσσο, ἔφεραν τὴν Κωνσταντινοπολιτικὴ ἀκτινοβολία ὡς τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, δηλαδὴ τὴ Μοραβία, ὡς τὰ βάθη τοῦ Πόντου (μιλῶ για τὸ ἔργο τοῦ Κυρίλλου πρὸς τοὺς Χαζάρους καὶ για τὸν πρῶτο ἐκχριστιανισμό τῶν Ρώσσων).

Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος με τὸ ἔργο τους ἐνοποίησαν για μιὰ ἀκόμη φορὰ (ἔστερα ἀπὸ τὸν Μεγαλέξανδρο) τὰ Βαλκάνια, με τὸ να δώσουν στοὺς Σλάβους τὰ χριστιανικὰ φῶτα. Πρῶτοι αὐτοὶ ἔφεραν τὰ σύνορα τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινούπολης, πέρα καὶ ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ἀκόμη τότε παγκόσμιας Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ἔργο τῶν ἰσαποστόλων Κυρίλλου-Μεθοδίου, ἢ, καλλίτερα, ἢ εὐδόωση τῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριάρχη Φωτίου πρὸς τοὺς λαοὺς τοῦ Πόντου, θὰ συμπληρωθῆ ἀπὸ τὴν προσπάθεια πὸν θὰ καταβάλει, ἕνα αἰῶνα ἀργότερα, ὁ Πατριάρχης καὶ μαζί ἀντιβασιλέας Νικόλαος ὁ Μυστικός. Αὐτὸς ἐδραίωσε τὸν χριστιανισμό τῶν Ἀλανῶν καὶ Ἀβασγῶν, τῶν λαῶν δηλαδὴ πὸν οἱ ἀπόγονοὶ τους ζοῦν στὶς παρυφές τοῦ Κανκάσου, καὶ σχηματίζουν σήμερα, μαζί με τοὺς Ἀρμενίους τὸ ἀκραῖο προπύργιο τῆς Χριστιανοσύνης, ἀπέναντι στοὺς Τουρκο-μουσουλμανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς περιοχῆς (Χαζάρους).

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ σὲ γεγονότα πὸν μᾶς θυμίζει, δυστυχῶς ἀκατάπανστα, ἢ δραματικὴ ἐπικαιρότητα. Πρὶν ὅμως κλείσω αὐτὴ τὴ γοήγορη ἐπισκόπηση μιᾶς ἐπικαιρότητας πὸν βρίσκει ἐξήγηση στὴν ἀνάλυση πανάρχαιων φαινομένων (ὁ Braudel ἔγραφε χαρακτηριστικὰ ὅτι τὸ παρελθὸν δὲν εἶναι ποτὲ ὀλότελα παρελθόν), θὰ ἤθελα να θυμίσω ὅτι ἡ Εὐρώπη παρ' ὅλες τὶς ἐνοποιητικὲς πολιτιστικὲς προσπάθειες, ἔχει πολλὰ πρόσωπα καὶ πολλὰς ἱστορίες. Αὐτὸ ἔκανε τὴν Ἐπιτροπὴ πὸν ὑπέδειξε ἡ Οὐνέσκο για τὴν συγγραφή τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας να ὀνομάσει τὸ ὑπὸ ἐπεξεργασία πόνημά της Ἱστορία τῆς πολλαπλῆς Εὐρώπης.

Για να γίνει πῶ κατανοητὴ αὐτὴ ἢ διάκριση, ἴσως θὰ πρέπει ν' ἀναφέρω ἐδῶ ἕνα ἐνδο-ευρωπαϊκὸ διαχωριστικὸ ὀρόσημο πὸν με διάφορες μορφές διατρέχει μακροαἰωνῆ ἱστορία.

Ἐννοῶ τὴν διαχωριστικὴν γραμμὴν ἀνάμεσα ἐλληνικότητος καὶ λατινικότητος: εἶναι ἢ ἴδια πού χωρίζει, κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες, τὴν Ἀνατολικὴν ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν, εἶναι αὐτὴ πού σημειώνει τὴν ἐξάπλωσιν ἀπὸ μιᾶς μεριᾶς τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τοῦ Καθολικισμοῦ. Εἶναι βέβαια αὐτὴ ἢ ἴδια πού ὁρίζει τὸν χῶρον τῆς βυζαντινῆς καλλιτεχνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀκτινοβολίας, σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὶς μορφὰς πού ἐπικρατοῦν στὴ μεσαιωνικὴ Δύση, αὐτὲς πού καλύπτουν τὴν τέχνην, τοὺς χῶρους τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς (τῆς Δυτικῆς Καρλομαγνικῆς) Αὐτοκρατορίας. Εἶναι τέλος ἢ συνοριακὴ γραμμὴ πού δηλώνει τὴν ἐπέκτασιν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτὴ ἢ νοητὴ γραμμὴ *grosso modo* διασχίζει τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν ἀπὸ τὶς Δαλματικὰς ἀκτὲς καὶ κάτω ὡς τὴν μεγάλην Σύρτην, ὡς τὴν Κυρηναϊκὴν: Τὴν περιοχὴν δηλαδὴ πού στάθηκε μὲ τὴν σειρὰ τῆς ὡς τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν, (τέλος τοῦ 7ου αἰ.), ἀκραῖο φυλάκιο Ἑλληνοσύνης καὶ ἔνδοξον βυζαντινισμοῦ ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Καβάφης: ἔχει γὰρ σεπτὰς μορφὰς τὴν ἄμοιρον φιλόσοφον Ὑπατία (τὴν λιθοβόλησεν ἕως θανάτου τὸ ἕξαλλο φανατικὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν) καὶ τὸν Συνέσιον, αὐτὸν πού μάταια ἐκλιπαροῦσε τὸν αὐτοκράτορα Ἀρκάδιον νὰ προστατεύσει τὰ πάτρια, νὰ προστατεύσει τοὺς τηβερνοφόρους Ρωμαίους ἀπὸ τοὺς σισυροφόρους βαρβάρους (τοὺς δερματοντυμένους δηλαδὴ Γότθους), πού μὲ τὸν τρόπο ζωῆς πού ἀσκοῦσαν ἀλλοίωσαν τὰ ἥθη τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας.

Αὐτὰ τὰ Γοτθικὰ-Γερμανικὰ φύλα θὰ προωθηθοῦν πρὸς τὴν Δύσην, ὅπου καὶ θὰ δημιουργήσουν τὶς πολιτικὰς τὸς ἐστίες καὶ θὰ προσκολληθοῦν, ὕστερογενῶς βέβαια, στὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν, μὲ τὴν ἴδρυσιν τῆς Καρλομαγνικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ εἰδικώτερα μὲ τὴν στέφην τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὡς αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸν Πάπαν στὴ Ρώμην, τὰ Χριστούγεννα τοῦ 800 μ. Χ.

Αὐτὴ ἢ ἀνεξαρτητοποίηση ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καὶ χειραφέτησιν τῆς Δύσεως ἀπὸ τὴν αὐγὴν κίβλας τοῦ 9ου αἰ., σημαίνει τὸ τέλος τῆς ἐνωμένης χριστιανικῆς κοινότητος, δηλώνει τὸν πρῶτον διαχωρισμόν, τὸ σχίσμα στοὺς κόλπους τῆς Χριστιανοσύνης: σχίσμα, πού θὰ πάρει δογματικὴν καὶ θρησκευτικὴν μορφήν κυρίως μὲ τὴν μεταξὺ Καθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (ἐννοῶ τὸ *Filioque*), ἀλλὰ πού ὀφείλεται στὶς δυτικορωμαϊκὰς πνευματικὰς καὶ πολιτικὰς διεκδικήσεις σὲ λαοὺς καὶ ἐδάφη πού μοιράζονται σὰν μεθοριακοὶ σταθμοὶ καὶ πληθυσμοὶ τὰ πεπερωμένα ἀντίμαχον στρατοπέδων καὶ ὑποκύπτουν στὸν πειρασμόν τοῦ «ἀμφιτερισμοῦ».

Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ καὶ πάλιν ὅτι ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ τῶν λατινογενῶν καὶ βέβαια καθολικῶν πληθυσμῶν καὶ τῶν ἐλληνορθοδόξων ἢ ἐκχριστιανισμένων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν λαῶν (ἐννοῶ τοὺς Σλάβους), ἡ γραμμὴ αὐτὴ συμπί-

πει μὲ τίς αἱματοκυλισμένες σήμερα περιοχὲς τῆς Γιουγκοσλαβίας. Ἡ διαμάχη γιὰ τὰ ρωμαϊκὰ καθολικὰ πρωτεῖα, πότε ἀνοιχτὴ μὲ πρωτεργάτες πολιτικούς, τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά ὡς ἀμνόμενο προγονικῶν δικαίων καὶ τὴν Καρολογενῆ Ἁγία Ρωμαϊκῆ Αὐτοκρατορία ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὡς διεκδικήτρια, καὶ πότε ὑπόγεια λανθάνουσα καὶ ὑποκριτικὴ, θὰ συνεχισθῆ, δυστυχῶς, ὡς τὰ σήμερα ὅπως δείχνουν τὰ δραματικὰ σερβο-κροατικὰ πράγματα.

Εἶθε νὰ μπορέσουμε ν' ἀναμετρήσουμε κάποτε τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ Βυζαντίου ὄχι μόνον μὲ μνημεις τραγωδίας, ἀλλὰ ὅταν μᾶς δοθῆ τὸ χάρισμα νὰ ξαναζήσουμε τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ μεγάλα, σὰν τότε πού ὅπως λέει ὁ Καζαντζάκης στὸν «Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο» του, σὰν τότε πού «ἡ Παρθένα κράταγε ἀπὸ στήν ἄβυσσο τὴν Πόλη» καὶ ὅπως ὅταν τὸ μεγάλο πούλι τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς «τὸν γκρεμό, χωρὶς νὰ γκρεμιστῆ μποροῦσε νὰ διαβαίνει».